

Ako je rasizam pokušao da svoj znanstveni legitimitet postigne uklapanjem u tokove evropskog sociološkog mišljenja kao njegov nezavisan pravac, onda je on u spoju s voluntarizmom, kao neposrednim osnovom militarizacije duha i pripreme društva za obračun, morao da preraste u doktrinu u kojoj kulminira svaki mogući iracionalizam i da pripremi totalni sumrak i razaranje historijskog uma.

fuad muhić

rasizam i autoritarni politički režimi xx stoljeća

I. HISTORIJSKE PRETPOSTAVKE RASIZMA I AUTORITARNIH REŽIMA

Autoritarni politički režimi XX stoljeća imali su, pored ostalih bitnih karakterističaka (totalitarizam vlasti, militarizam i sl.), i izražena rasistička obilježja; u svojoj ideologiziranoj svijesti oni su sebe najčešće posmatrali u funkciji više historijske misije što je namijenjena određenoj rasi, te takav sistem namora na svijet moderni filozofi marksističke provenijencije (Horkheimer, Lukač) s razlogom nazivaju pomračenjem i razaranjem uma. Temeljni princip ove posuvraćene svijesti jeste iracionalizam koji na pogodan emotivno-psihološki način kombinira pojmove rase, volje, borbe prođora itd. i vrši totalnu mobilizaciju svih pojava u pravcu ostvarenja jednog jedinog cilja — apsolutne dominacije. Iracionalizam je krajnja konzekvenca «faustovske duše» zapadne kulture, o kojoj je na zanimljiv način pisao Oswald Špengler. Stavivši u svoje središte emancipiranog pojedinca koji je svijet kao pojavu nastojao da podredi zahtjevima svog oslobođenog i neprestano saznavajućeg »Ja«, Zapad je uzvisio do razne društvenog mita iracionalne pojmove »volje«, »snage«, težnje »ka moći« itd. i na taj način pustio maha infernalnim

porivima ljudske prirode. Pred očima fašističkog bojeva, pisao je Spengler, sve je kretnje ka nekoj sveti, to i on sam može da čini samo zbog toga je borbi za opstanak, kao idealnom tipu građanskog života, u historiji građanskog svijeta pridalo samo mehanističko-matematističko obilježje. Na visini zapadne kulture — isticao je Spengler — a sigurno počev od 17. vijeka, mi tečajemo da je riječ "život" zapravo istog značenja kao i riječ "volja" i da izrazi "životna snaga, energija itd." lapunjavaju našu etičku književnost kao nešto samo po sebi razumljivo.¹ Derž Lukač je u svom djelu "Razaranje uma" pokazao kako je filozofsko obrazlaganje ovih iracionalnih kategorija bila idejna prethodnja koja je u rasponu od gotovo jednog i po stoljeća — od Selinga do Hitlera — pripremila rađanje "nacionalsocijalističkog pogleda na svijet". Srozavanje razuma i uma, pisao je Lukač, nekritičko divljenje intenciji, aristokratska teorija saznanja, poricanje društveno-istorijskog napretka, stvaranje mitova itd., jesu motivi koje nailazimo kod gotovo svakog iracionaliste... Insistiranje na ovim trajnim misaonim odredicama znači odražavanje jedinstvenih reakcionarnih društvenih osnova iracionalizma, ukoliko se mogu i moraju konstatovati kvalitativne promjene u razmišljanju od Selinga do Hitlera.² Kad se odbace neka Lukačeva odlaženja u krajnost pri ocjeni pojedinih poznatih građanskih mislilaca (kao što je, na primjer, pokušaj da se Nietzsche dovede u izravnu vezu sa fašizmom i da se u njegovom "nad-čovjeku" prepozna nacistička "pisva bestija"), treba reći da je Lukač upozorio na tendencijsku zakonitost prema kojoj se krug građanske historije uvijek zatvara onda kad se njene osnovne psihološke pretpostavke dovedu do krajnjih konzekvenci: jedna od tih konzekvenci jeste svakako i pojava autoritarnih režima XX stoljeća.

Ovi režimi, dakle, nisu nastali u zrakopraznom prostoru niti svoju pojavu duguju harizmatičkom providenju nekog "Vođe"; prije bi se moglo reći da se sa njima završava jedan mučni i tegobni ciklus građanske povijesti koja ih je u svom skraćivanju najprije izbacila kao svoja posljednju nadu, a onda ih ostavila za sobom kao praznu ljušturu nezavladanih aporija. Zato je izučavanje sociološke dimenzije ovih režima isto toliko značajno koliko i one filozofske; ono će pokazati da je čitavoj stori o njihovom trijumfalnom pohodu na tradicionalnu građansku kulturu i na socijalizam i u njihovo katastrofalnoj propasti moguće razlikovati dva odvojena razdoblja što su se razvijala kao immanentni produkt istorijskih prilika — period intelektualnog zrenja rasističkih teorija (druga polovica XIX stoljeća i prva decenija XX stoljeća), i period političkog konstituiranja rasističkih koncepcija pod vidom autoritarnih režima.

Prvo od ova dva razdoblja povijesno je identično s razvitkom sociologije kao posebne društvene nauke (ukoliko se kao njen utemeljitelj uzima

¹ Oswald Spengler: "Propast Zapada", I knjiga, str. 403.

² Derž Lukač: "Razaranje uma", izd. Kultura, Beograd, 1966, str. 14—15.

on je nastojao da usavrši čak i matematske metode za proučavanje pojava varijacija i nasljeđa kod bijele rase.

b) Problem uloge rasa u historiji je takođe od neslužbenih važnosti za rasističke teorije; u izvjesnom smislu, on je čak i njihova osnovna pretpostavka. Bijela rasa je, prema de Gobinou, stvorila sve važnije kulture, ali po modernim demokratskim, u kojima demagoški zahtjevi za svim oblicima i jednakosti vode, između ostalog, i biološkom miješanju rasa; izravna je posljedica tog nedopustivog liberalizma sve veće ujednašavanje pripadnika različitih rasa na nivou mediokritetstva i njihovog sve veća približavanje zajedničkoj osrednjosti i sivili. Gobinoovom iracionalizmu se za vrlo konzekventan način pridružuje i Cembrin svojom čisto biološkom definicijom rase kao visoko organizirane prirodne materije; u biti je stvarno mislio je on, da se iz tog razloga zakoni organskog svijeta moraju primjenjivati i na područje ljudske historije i da se prizna evidentna činjenica da je jedan od njih — možda i glavni — zakon nejednakosti. Budući da ovaj zakon u prvom redu važi za ljudske rase, Cembrin nastoji da iz njega izvede vještački identitet između historije i rasa, i da pokušava kako rase svoju povijesnu konkretizaciju nalaze u naciji. Nakon što je germanska nacija u modernom vremenu uvela red i kanalizirala taj prethodni izvor evropske civilizacije (grčki, rimski i jevrejski) u jedan jedinstven tok, ona ima isključivo pravo na dalje osmišljavanje ove civilizacije. Tako se nacija pojavljuje na srednjoj povijesnoj razini: ona se izvodi iz rase kao najviše supstancijalne kategorije; a druge stvari u njoj je, takođe, kao višoj kategoriji, podređen svaki pojedinac koji je pozvan da u njenim intencijama pronađe smisao vlastitog života i da im se bezuslovno pokori. Međutim, apsolutna identifikacija među rasama, nacijama i pojedinačnim egzistencijama dostupna je samo herojima, te Cembrin na taj način posve jasno nagovještava kasnije kultove raznih harizmatičko-totalitarnih oligarhija. V. de Lapuž takođe nije bio ništa manje konkretan u smislu najava kasnije rasističke prakse: budući da se, po njegovom ubjedenju, napredak društva nalazi u neposrednoj srazmjeri sa čistoćom rase, a u obrnutoj srazmjeri sa njenom izmiješanosti sa nižim rasama, to onda jedini povijesni put ka progresu i «čistoći» svih inferiorističkih naroda u društvu može biti samo selekcija. Pri tome je Lapuž imao u vidu isključivo socijalno odaljevanje: ono se vrši pomoću nekoliko metoda (ratovima, političkim sredstvima, kulturnim i građanskim zakonodavstvom, religijom, konkurencijom na tržištu itd.), a krajnji mu je cilj stvaranje idealnog rasnog (arijevskog) tipa. Sve su ove metode, isticao je de Lapuž, bile prisutne u evropskoj historiji, ali u negativnom kontekstu — njihovom kombinacijom arjevanski tip bio sve više potiskivan na račun raznih rasno-bioloških bastarda. Oni su glavne odlike primitivizam, mediokritetstvo i etički i politički izrodavanje. Oto Amon se u ovom problemu gotovo ni u čemu ne razlikuje od de Lapuža: on je otvoreno odbacivao svaki pokušaj da se napredak društva pronađe u «racionalnom sistemu», utemeljenog na utopijskoj «čistoći» i «

XX stoljeća i sagovaratno vještiti porudak rase nejednakosti koji odgo-
 rava racionalnim zakonitostima same historije. Na taj način je Azim
 kapitalizma pred činjenicama što su mu, kao i svakom postvisti, morali
 kuleći vječne i nepromjenjive.

U Najjad, svaka rasistička doktrina se, kao svojim logičkim završet-
 kom, morala pozabaviti pitanjem — kakva je perspektiva budućnosti što
 se nazire iza njenog viđenja, odnosno između rase i historije? Odgovor
 je u većini slučajeva identičan: i de Gobino, i de Lapul i Azim su
 tvorili u glasnik nove apokalipse. Ovo je možda najznačajniji momenat
 gledno je da se ideologija nacista o spasu historije i obnovi misije više
 rase mogla uspješno nadograditi samo na stravičnu viziju propasti dru-
 štva i njegovog strovaljivanja u primitivizam, duhovnu pustol i medio-
 početkom XX stoljeća valja posmatrati kao ideološke pretpostavke tota-
 litarnih režima, što će poslije prvog svjetskog rata pokušati da se kon-
 nastire slojeve društva kao njihovo providenje i njihova prethodnica —
 kao neka vrsta vatrenog stupa što obeznađene i depimirane rase treba
 da odvede u obećanu zemlju.

2. SPOJ RASIZMA I VOLUNTARIZMA KAO IDEOLOŠKA POTKA IRACIONALIZMA AUTORITARNIH REŽIMA

Ako je rasizam pokušao da svoj znanstveni legitimitet postigne ukla-
 panjem u tokove evropskog sociološkog mišljenja kao njegov nezavisan
 pravac, onda je on u spoju s voluntarizmom, kao neposrednim osnovom
 militarizacije duha i pripreme društva za obračun morao da preraste u
 doktrinu u kojoj kulminira svaki moguć iracionalizam i da pripremi
 totalni sumrak i razaranje historijskog uma.

Pojam voluntarizma ovdje je uzet u određenju «volje za moć»: ne u
 onom smislu u kome je ovaj pojam upotrebljavao F. Niče (kao stonim
 za uzdizanje čovjeka iz uslova represivne civilizacije na dostojanstvo
 «nad-čovjeka», gdje on zauzima mjesto boga koji je umro), već u po-
 suvraćenom smislu «apsolutne volje koja prije svega hoće samu sebe»,
 što ga je pojmu volje za moć pridala nacistička doktrina. U ovom dru-
 gom kontekstu Volja je dostajna sama sebi: njene intencije ne podliježu
 nikakvom racionalnom razlaganju već su neposredno usmjerene ka do-
 minaciji i prodoru u «životni prostor». Gebelsova izreka — «kada čujem
 Niče «kultura i «inteligencija», odmah se mašam za revolver» — naj-
 bolja su ilustracija ovog voluntarističkog apriorizma: svaka akcija mora
 biti usmjerena ka realizaciji Moći kao silovite strasti što izbjegava svakom
 razumskom argumentu, te se svodi na tužno unutarnje proživljavanje
 BORBE kao osnovnog imperativa svekolikog univerzuma. Analitičko

mišljenje biva potisnuto ekstazom i posrtačenjem duše u suprotnosti s običajima i prepodobu svijeta od strane više rase: »speci- i -fidei- mača i vjera), o kojima je pisao Čambrten, protjeruju »ratio- iz svih područja prakse i mišljenja, i postaju mistični nalozi čiji se glava izravno obraćaju za providenje Vodine pojave. Važno je i čisti: volja je enerzijska razaranja i penetracije kojom se borba uzdiže do najvišeg nabele i zavrtava smirenjem s onu stranu sadašnje historije, mirom kao što se po Hinduističkim riječima bili zaštićen »ne palminom mahalicom uplakane pacifističke narikače, nego zasnovan pobjedničkim mačem gospodarskog naroda koji svijet prisvaja u korist jedne više kulture-¹ Stoga se čitavu ideologiju preporeda može izraziti u malom broju dogmi koje se moraju strogo prihvaćati i intenzivno doživljavati, a ne kritički preispitivati. Ideologija ima integrativnu funkciju: ona okuplja pripadnike više rase oko svog nukleusa i čitav kompleks praktičnog političkog djelovanja redukuje na nekoliko ograničenih ili efikasnih pretpostavki. »Moja se vlastita materijala jednog opšteg nazora na svijet isprebrerem one ideje — jezgra i da ih u više ili manje dogmatičnim oblicima pretočim, da bi u svojoj jasnoj ograničenosti bili pogodni da one ljude, koji su na to obavezni, jedinstveno povežu u cjelinu-² I u nacističkoj doktrini se, dakle, susreće zatvoreni jezik dogmi kao neposredna emanacija volje za moć: taj jezik naređuje, a ne objašnjava i u tome je smislu identičan s čistim voluntarizmom.

Ideološki spoj rasizma i voluntarizma okrenut je prema dvije vrste dominacije: spolnoj i unutarnjoj. Prema spolja, on je usmjeren ka »kvalitetnom prostoru« ali, za razliku od klasičnog kolonijalizma, Hitler nije imao namjeru da etnički asimilira porobljene narode; on ih je htio naprosto istrijebiti. On je i u ovom pitanju bio nedvosmisleno jasan. »Nasuprot smlješnoj paroli o očuvanju mira i reda za mirno omogućavanje međusobnog lupeštva — pisao je on — pojavljuje se zadatak očuvanja i unapređenja najvišeg ljudstva koje je ovoj zemlji darovala dobrotu Svevogućeg, kao istinski uzvišena misija. Iz mrtvog mehanizma, koji samo zarad sebe zahtijeva svoj opstanak, treba stvoriti živi organizam s isključivom ciljem: služiti višoj ideji. Njemački Rajh kao država treba obuhvatiti sve Nijemce, sa zadatkom da iz ovog naroda ono što je najdragocjenije trajno u rasnim praelementima ne samo okupi i očuva nego legalno i sigurno izvede na vladajući položaj-³. Hitler je unaprijed odbacivao ideju da sve što postoji, ima svoj raslon d'etre; on je postvuda vidio samo »veliko načelo borbe« koje vrši nemilosrdnu selekciju između jačeg i nižeg, aristokratskog i vulgarno-pučkog. U funkciji ovog kosmičkog načela, prema Hitleru, nalazi se i nacional-socialistička država: ona nije cilj po sebi već samo sredstvo za postizanje najviše povijesne svrhe — superiorne kulture koja se rađa u genima više rase (=Arjevca kao Prometeja ljudskog roda iz čije je svijetle zvijezde zračila bodansta

¹ Hitler: »Mein Kampf« (cit. prema »Historiji političkih doktrina« u izboru N. Srećića, Naprijed, Zagreb, 1970, str. 376).

² Hitler: cit. djelo, str. 373.

³ Hitler: cit. djelo, str. 377.

... (kao jedinica u svim vremenima). Kad bi država već po svojoj definiciji mogla da stvori takvu kulturu, onda bi, našlo je Hitler, svaku rasu, kao bi posjedovala takvu državu, zaslužila da bude najviša; stoga se, obratno, riječ o tome da je samo jedna rasa kulturno-tvorna, a da se države pojavljuju kao njezino veliko povijesno sredstvo. To je "narodna država" čiji je glavni cilj, prema Hitleru, briga za održanje onih rasnih prvotvorenosti koji, kao kulturno obdareni, stvaraju ljepotu i dostojanstvo jednog velikog ljudstva. "Mi, arijevcima, isticao je on, možemo dakle kod državnim zamisliti samo živi organizam jedne narodnosti, koji ne samo osigurava održanje ove narodnosti nego je vodi i najvišoj stopi i čijim stvaranjem njenih duhovnih i idealnih sposobnosti."

Na stanovišta same njemačke nacije, Hitlerova doktrina, makar i u dijaboličnom smislu, izgleda demokratska: na prvi pogled, ona svakom Nijemcu nudi podjednako učešće u obećanim blagodatima "više kulture", te su, po nekim mišljenjima, upravo ti izgledi bili razlog što je većina njemačkog stanovništva u određenim periodima egzaltirano prihvatila Hitlerovu doktrinu. Međutim, ničega toga u političkoj zbijci nacizma nije bilo. Naprotiv: ako bi se tako moglo reći, nacisti su sa većom nagriženošću proganjali svoje sunarodnike (pripadnike "više rase") koji su bili na u kome pogledu protivnici njihovog pokreta, nego što su to činili u odnosu na ljude iz "nižih rasa". Motive ovom prividnom paradoksu treba tražiti u pojmu "germanske demokratije", što ga je formulisao sam Hitler: Nacisti su, naime, bili deklarirani neprijatelji klasične građanske političke filozofije XVIII i XIX stoljeća kao ideologija buržoaskog liberalizma i formalne građanske demokratije: oni su smatrali da vječno načelo o prirodnoj nejednakosti treba da dobije najvišu potvrdu putem pravnog sistema ne samo kao juridička nejednakost rasa već i kao institucionalno izražena nejednakost pojedinaca unutar "više rase". "Tvrdnje, pisao je Hitler, da narod nije jednak narodu prenosi se tada na pojedine ljude unutar jedne narodne zajednice, po prilici u smislu da glava ne može biti jednaka glavi, jer su i ovdje krvni sastojci, svakako u opštim, isti, jedino se, ipak, u pojednostava hiljadostruko najtanjanije diferenciraju." Krajinu je konzekvencu ovog apriorizma nacistička teorija elite: po psihološkoj strukturi svojih pripadnika, njihovoj "hiljadostruko diferenciranoj" raspodjeli bioloških osobina "narodne zajednice" i općenito, njihovoj disponiranosti za javni politički život, "viša rasa" ipak nije ništa drugo do "masa" u pučkom značenju te riječi — amorfna gomila što je treba obradivati poput fizikalne materije zahvatom državnog i pravno-političkog stroja. Ovako definirana "narodna zajednica" potrebuje vodstvo izabranih pojedinaca više obdarenosti, što se iz mase moraju izdvojiti strogim biološko-psihološkim odabirom i onda odgovarajućom političkom pedagogijom odgojiti za "vođe" — od najmanjih ćelija političkog i vojnog organizma do najviših položaja u hijerarhiji. Tako "Führerprinzip" postaje temeljno načelo "germanske demokratije": domet političke odluke mase doseže samo do izbora "vođe", a od tog trenutka "vođa" postaje despotički gospodar onog

↑ Hitler: cit. djelo, str. 375.

njenog dijela koji mu je izglasao povjerenje. Na taj način, po Hitlerovim riječima, tradicionalni princip «majoriteta» građanske demokracije ustupa mjesto principu «personaliteta» germanske demokracije: svaki vođa u svom domenu donosi odluku sam ili za nju istovremeno odgovara svojom imovinom i životom pred svojim pretpostavljenim. Hijerarhijski vođa poprima izgled pruske militarističke strukture («pruski vojnik mora više da se boji svog podoficira nego neprijatelja»). Nema glasača većine: odgovornost odozdo, a autoritet odorgo su apsolutni i neprikosnoveni, tu princip personaliteta daje «vodama» najveća politička ovlaštenja nad bespomoćnom masom. Njihova hijerarhijska prerasta u klasičnu političku elitu čija moć prerasta u harizmatički tip vlasti o čemu je nekad pisao Maks Veber. Iracionalni poriv vođe: «Odlučio sam...» zamjenjuje demokratsku diskusiju, a frenetični aplauz njegove pratnje dolazi kao znak bezuslovnog odobravanja. Spoljni rituali (grandiozne vojne parade, ekstatični nastupi vođe na mitinzima itd.) ima specifičnu sadomazohističku funkciju u mistificiranom odnosu vođe i mase: vođavom osjećanju beskrajne moći i imanentnom preziru prema «pogri masi» koji rađaju sadistička raspoloženja, odgovora mazohistički trans koji je Erich From pregnantno definirao kao «bjekstvo od slobode pod okriljem autoriteta». Hitler nije krio svoje sadističke porive prema masi. «Brutalnost se poštuje – govorio je on. Prost čovjek sa ulice ne poštuje ništa drugo do brutalnu snagu i beskrupuloznost... Narodu je potrebno da se drži u zdravom strahu. On želi da se od nečeg plaši... Zašto bi trebalo brbljati o brutalnosti i uzbuđivati se zbog mučenja? Mase to žele. One žele nešto što im utjeruje strah u kosti i izaziva jezu od užasa»²

Međutim, ne treba shvatiti da je relacija mase i elite u praksi nacizma bila do te mjere pojednostavljena da se o njima moglo govoriti kao o dva kompaktno suprotstavljena entiteta. Ni govora o tome! Nacistička elita se u povremenim ciklusima vlastitog zamora i opijenosti moći unutar same sebe rastrojavala do dramatičnih prestrukturacija što su često završavale progonima, hapšenjima i masovnim likvidacijama. Osnovni je razlog tome socijalno-psihološki: u sustavu harizmatičke vlasti kakva je ona nacistička, vlada neprestana napetost jer se čitav politički život odvija mimo bilo kakvih ustavno-pravnih i zakonskih garancija. Niko nije u datom trenutku siguran da li je u milosti vođa kao što s druge strane vođa živi u neprestanoj nezvrjesnosti da li mu njegova pratnja ne priprema komplot ili čak i ubistvo. Stoga vođa mora da u svakoj prilici, da se poslužimo Veberovim izrazom, dokazuje svoje harizmu kao višu obdarenost i poklon providenja: u tu svrhu on povremeno žrtvuje jedan dio svoje pratnje, čak i kad nema stvarnog razloga (često su «žrtveni jareci» upravo oni najvjerniji), da bi kod funkcionera iz svoje okoline stvorio atmosferu opšte nesigurnosti da li su spaseti ili nisu. Iracionalizam ovog tipa vlasti sličan je protestantskoj dilemi: da li sam odabran ili predestiniran za vječno prokletstvo? – to li njega neposredno proizilazi obogotvorenje (apoteozna) vodine vlasti

¹ Hitler, cit. djelo, str. 379.

² Cit. prema knjizi Đerđa Lakša «Rasizamje uma», str. 396.

budući da on sam svojim aktom milosti ili besprijavnom anatemon ostava ovu dilemu kod svakog političkog vjernika lično. Iracionalizam je također tipičan i za pravni porijekal nacionalsocijalističke države: budući da je nacizam gajio najveći mogući prezir za građansku ustavnu tradiciju i političku emancipaciju pojedinca od državne svatkošću posredstvom građanskih prava i političkih sloboda, on se morao izgraditi kao totalitarni režim koji s činjenom otvorenosti ističe da mu nije cilj pojedinac i njegova pravna sigurnost već «narod u vječnoj smjeni generacija». Nacizam je u temelju razorio pojam čovjeka kao ličnog subjekta. «Nacionalsocijalizam — isticao je Hitlerov šef državne štampe Otto Dietrich — ne zahtijeva od pojedinca da se bavi politikom. Ta umjetnost ostaje rezervirana za malobrojne koji su za to pozvani i izabrani. Ali, on zahtijeva od svakog Nijemca da politički misli i osjeća».¹⁰ Prirodno je da se pri tom mislilo samo na nacističko političko osjećanje jer je svemoćna ruka državne vlasti uništavala svaki drugi državno-pravni sustav psihološko osjećanje nesigurnosti prenijelo iz redova nacističke političke elite u najšire slojeve stanovništva i obuhvatilo svakog građanina, čime je apsurd rasističkog «pogleda na svijet» bio zakružen iracionalizmom političke organizacije društva i koncepcije u eliti izabраниh.

Treba na kraju reći da je jedno od glavnih nastojanja nacističkog totalitarizma bilo usmjereno ka razvijanju autoritarne političke pedagogije čija su sredstva bila neograničena — od militarizacije nauke, školstva i univerziteta¹¹ do koncentracionih logora i masovnih uništavanja političkih protivnika radi preventivnog zastrašivanja i nasilnog uključivanja u sistem sveobuhvatne ideološke indoktrinacije. Cilj je i ovdje bio dijaboličan: usaditi u dušu prosječnog građanina sav onaj iracionalni kompleks porvita koji se kreće u rasponu od osjećanja rasne superiornosti i mržnje prema «nižim» rasama do imbecilne odanosti vodi i identifikacije s njegovom ličnošću i profetskom misijom. Agresivnost i mržnja su dva osnovna motiva ove pedagogije, i njih nije niko plastičnije opisao nego opet sam Hitler kad je govorio o edukativnoj politici prema omladini. «Moje učenje je oporo — naglašavao je on. — Svaka slabost mora se iz omladine izagnati. U mojim redovničkim gradovima izrašće omladina od koje će svijet ustuknuti. Zastojko aktivna, gospodarska, neustrašiva, brutalna omladina — to je ono za čim sam težio. U njima ne smije biti ni slabosti ni blagosti. Htio bih jednom da u njihovim očima vidim sjaj gordosti i nezavisnosti grabljivih zvjerci... Na taj način iskorištenih hiljadé godina prapri-

¹⁰ Derž Lukač: cit. djelo, str. 393.

¹¹ O militarizaciji njemačke nauke zanimljive podatke iznosi poljski autor Stanisław Tyrowicz u napretu: «Paramilitaristička alternativa liberalne nauke» («Pregled», Sarajevu, br. 10/1970, str. 407—424). Prema njegovim navodima, profesorati kod nekih univerziteta bio je obogaćen oficirima iz aktivne službe i rezerve, lokalno ministarstva i državno-partijskim funkcionarima. U okvirima tradicionalnih univerzitetskih znanosti (filozofija, sociologija, historija, geografija) kao glavne discipline uvedene su «praktične nauke» kao što su: problematika rata, vojna tehnika, vojna ekonomika, vojna geografija, vojna politika evropskih zemalja, vojna dijaspora u svijetu historije itd.

